

**Marek Starowieyski, Jan Gliściński,
Tadeusz Kołosowski**

Biuletyn patrystyczny

Collectanea Theologica 62/4, 89-96

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN PATRYSTYCZNY

Zawartość: I. PUBLIKACJE. Międzynarodowy Kongres na temat Pielgrzymki Egerii (Arezzo 23—25 października 1987). II. KOMUNIKATY. Chrystianizacja wsi galicyjskiej. III. SPRAWOZDANIA. Kapłaństwo w starożytności chrześcijańskiej. Sympozjum patrystyczne, Lublin 29—30 października 1991 r.*

I. PUBLIKACJE

Międzynarodowy Kongres na temat Pielgrzymki Egerii
Arezzo, 23—25 października 1987

Z racji stulecia wydania przez Gamurriniego *Codex Aretinus 405* (VI, 3), zawierającego między innymi *Peregrinatio Egeriae* odbył się kongres międzynarodowy poświęcony temu utworowi. Akta tego kongresu zostały wydane w 1990 r. (*Accademia Petrarca di Lettere e Scienze Arezzo. Atti del Convegno Internazionale sulla Peregrinatio Egeriae, nel centenario della pubblicazione del Codex Aretinus 405* [gia Aretinus VI, 3], Arezzo 23—25 ottobre 1987, Arezzo 1990, s. 370). Mimo jego międzynarodowości znajdujemy zaledwie kilka artykułów osób znanych ze studiów nad Egerią: C. Milani i V. Vaananen — autorzy prac o języku Egerii; P. Devos — który ustalił ostatecznie datę pielgrzymki na lata 381—384; P. Marval — wydawca Egerii w *Sources Chretiennes* i autor monumentalnej pracy o pielgrzymkach; S. Jeneras — autor przekładu katalońskiego Pielgrzymki oraz prac z dziedziny liturgii. Inne nazwiska, przeważnie włoskie, są nieznane w bibliografii prac o Egerii, co nie oznacza bynajmniej, że artykuły tych autorów nie są interesujące.

Oto zawartość omawianego tomu. Po oficjalnych powitaniach (s. 9—20), następują referaty: F. Fabbrini, *La cornice storica della «Peregrinatio Egeriae»* (s. 21—75); A. Campana, *La storia della scoperta del codice aretino nel carteggio Gamurrini — De Rossi* (s. 77—84); L. Melani, *Sul ms. 405 della Biblioteca di Arezzo* (s. 85—91); P. Smiraglia, *Il testo di Egeria: problemi di struttura* (s. 93—108); C. Milani, *Note di linguistica egeriana* (s. 109—135); A. Nocentini, *L'uso dei dimostrativi nella «Peregrinatio Egeriae» e la genesi dell' articolo romano* (s. 137—158); V. Vaananen, *I due livelli del linguaggio orale nell' «Itinerarium Egeriae»* (s. 159—165); A. Tafi, *Egeria e la Bibbia* (s. 167—176); Z. Rubin, *Sinai in the «Itinerarium Egeriae»* (s. 177—191); M. Piccirillo, *Il Pellegrinaggio di Egeria al Monte Nebo in Arabia* (s. 193—214); P. Testini, *Egeria e il S. Sepulcro di Gerusalemme. Qualche appunto per il traduttore* (s. 215—230); J. Pinelli, *Pons. Orationes aptae diei et loco* (s. 231—242); R. Gelsomino, *Egeria, 381—384 d.C.: dalle Radici romane alle Radici Bibliche* (s. 243—304); P. Devos, *Il y a vingt ans. Les annees de pelerinage d'Egerie. Souvenirs du mois de fevrier 1967* (s. 305—314); P. Maraval, *Egerie et Gregoire de Nysse, pelerinages aux lieux saints de Palestine* (s. 305—331); F. Cardini, *La Gerusalemme di Egeria e il pellegrinaggio dei Cristiani d' Occidente in Terra santa fra IV e V secolo* (s. 333—341); A. M. di Nino, *Sul Sinai con Egeria* (s. 343—353); S. Janeras, *Contributo alla bibliografia egeriana* (s. 355—366).

* Redaktorem biuletynu jest ks. Tadeusz Kołosoński SDB. Warszawa.

Artykuły tu podane można podzielić na kilka grup: dotyczące historii, w ramach której odbywa się pielgrzymka (Fabbrini); problemy kodikologiczne (Campana, Melani); struktura utworu (Smiraglia); język (Nocentini, Milani, Vaananen); Biblia u Egerii (Tafi, Gelsomino); topografia i archeologia (Rubin, Piccirillo, Testini, di Nino) i inne tematy.

Ważną wydaje się być grupa artykułów mówiących o *Sitz im Leben* oraz o archeologii. Testini uskarża się, słusznie zresztą, na zbyt małą uwagę na dane archeologiczne w badaniu dziełka Egerii. Stąd warto zwrócić uwagę na artykuł M. Piccirillo, archeologa z Franciszkańskiej Szkoły Biblijnej w Jerozolimie, jednego z odkrywców bazyliki na Górze Nebo. P. Maraval, w świetnym artykule wskazującym na różnice i podobieństwa postawy Grzegorza z Nyssy i Egerii, mówi nie tylko o tych dwóch osobach, ale o różnych postawach w stosunku do pielgrzymek. Artykuł Cardiniego, którego tytuł niedokładnie odpowiada treści, daje ciekawe zestawienie pielgrzymów zachodnich do Jerozolimy. Nie podaje jednak miejsc w źródłach. Janeras uzupełnia bibliografię, podaną niegdyś przeze mnie w „Augustinianum” (19/1979, 278—318). Dane polskie umieszcza jednak z błędami (s. 358, 365). W sumie otrzymaliśmy pożyteczny tom, który wniósł sporo nowego materiału. Artykuły jednak są bardzo nierówne.

Warto zwrócić uwagę na opinię Testiniego w sprawie tytułu (zachowany rękopis nie ma go, jest bowiem okaleczony). Opowiada się on za nazwą „Pielgrzymka” i uzasadnia to następująco: „Nel viaggio di Egeria ogni momento voglia essere testimonianza di fede, in verita non sempre espressa con misurato fervore o schiva di ostentazione, ma pur sempre e comunque mirata a manifestare la propria partecipazione e adesione” (s. 216). Uwaga ta i dalsza motywacja są warte wzięcia pod uwagę przez polskiego tłumacza, Piotra Iwazskiewicza, który przygotowuje dla „Znaku” tomik o pielgrzymkach w starożytności chrześcijańskiej. Z materiałów do tego tomu ukazały się już: *List Waleriana z Vierzo* (Meander 46/1991, 147—154) i *Pielgrzym z Bordeaux* (tamże, 63—75). Polski bowiem przekład wydany w PSP nie odpowiada wymogom współczesnej nauki. Tom recenzowany będzie musiał zostać uwzględniony i przy opracowywaniu Egerii, i całości problematyki pielgrzymkowej. Wskazany tom należy do tych cennych publikacji, które ukazując się w niewielkich nakładach i niewielkich miastach są niemalże niedostępne dla szerszej rzeszy uczonych.

ks. Marek Starowieyski, Warszawa

II. KOMUNIKATY

Chryścianizacja wsi galicyjskiej¹

Użyty w tytule wyraz „chryścianizacja” wywodzi się od późnołacińskiego słowa *christianizare*, to zaś z kolei od greckiego *christianizo*, oznaczającego dosłownie: „wyznać chrześcijaństwo”. Chryścianizacja jest zatem albo samym aktem, albo też efektem działalności mającej na celu wyznawanie wiary chrześcijańskiej. Najnowsza *Encyklopedia katolicka* (Lublin 1985, t. III, kol. 294) informuje, że przez chryścianizację należy rozumieć „proces rozpowszechniania chrześcijaństwa wśród ludów pogańskich, kończący się masowym przyjęciem chrztu; dokonuje się w wyniku ewangelizacji prowadzonej przez misjonarzy Kościołów, wspólnot lub denominacji chrześcijańskich (...) oraz oficjalnej decyzji władcy (...)”. Terminem ch. określa się ponadto proces włączania do chrześc. tradycji przejawów i wartości kultury przedchrześc. lub ich elementów (...)”. To prawda, że „w okresie wczesnochrześcijańskim ewangelizowano głównie ludność miejską, zmierzając do jej

¹ Omówienie rozprawy doktorskiej ks. Tadeusza Kołosańskiego SDB, *Chryścianizacja wsi według pism św. Cezarego z Arles*, napisanej u ks. prof. dra hab. Emila Stanuli, ATK, Warszawa 1992, s. 314.

osobistego nawrócenia" (*tamże*), czyli schryścianizowania. Później jednak, zwłaszcza po nastaniu pokoju konstantyńskiego, Kościół skierował swoją uwagę na środowisko wiejskie. Na Soborze Nicejskim w 325 r. chorepiskopów, czyli biskupów wiejskich, było około 15. Chociaż nie mogli oni święcić kapłanów i diakonów, to jednak rezydowali i duszpasterzowali na wsi.

W zakresie chrystianizacji wsi w IV stuleciu najbardziej odznaczył się na Zachodzie św. Marcin z Tours. Przez prawie ćwierć wieku prowadził on ewangelizację regionu środkowej Loary w celu wyeliminowania pogaństwa na wsi, angażując do walki z nim dwie swoje „bazy”: duszpasterską i ascetyczną, tzn. biskupstwo w Tours i klasztor w Marmoutier (położony nad brzegiem Loary w odległości 4 km od wzgórza Tours). Jego biograf, Sulpicjusz Sewer, przedstawia go jako tego, który „nawraca wiejskie okolice w swojej diecezji, i to często pomimo silnego oporu wieśniaków; aby dopiąć celu i zniszczyć jakiegoś bożka, musi niejednokrotnie efekty nauczania podpierać siłą autorytetu oraz mocą czynienia cudów. Gdy nawrócenie zostaje dokonane, trzeba następnie dzieło kontynuować i utrwalić jego rezultaty; św. Marcinowi przypisuje się utworzenie sześciu wiejskich parafii na peryferiach jego biskupiego terytorium” (H. I. Marrou). Ale biskup Tours nie stanowił wyjątku. Podobną działalność prowadzili na przykład św. Wiktrycjusz z Rouen, św. Symplicjusz z Autun, zaś poza terytorium Galii — św. Wigiliusz z Trydentu. Wysłani przez niego z misją do Val di Non trzej kapłani (Sysyniusz, Martyriusz i Aleksander) ponieśli śmierć męczeńską z rąk opornych i fanatycznych górali.

Ks. Tadeusz Kołosowski postanowił zająć się innym wielkim apostołem Galii, św. Cezarym z Arles, który działał jako biskup w pierwszej połowie VI w. Zainteresowała go przede wszystkim prowadzona przez niego chrystianizacja tamtejszej wsi.

Na rozprawę ks. Kołosowskiego składają się: bibliografia (s. 7—17), wstęp (s. 18—36), trzy rozdziały (s. 37—304) oraz zakończenie (s. 305—314). We wstępie autor jej wyjaśnia, że jego zamiarem jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o zależność duszpasterskiej działalności św. Cezarego od środowiska wiejskiego (s. 34). Dalej precyzuje, że odpowiedź ta zostanie udzielona w trzech etapach, których odpowiednikami mają być trzy kolejne rozdziały (s. 35).

Zgodnie z tą zapowiedzią w rozdziale pierwszym (s. 37—118) autor usiłuje po przedstawieniu tła historyczno-kulturowego oraz tradycji religijnych, takich jak: wierzenia celtyckie, religia rzymsko-orientalna, kultury plemion germańskich, ukazać te wszystkie elementy, które składały się na stan chrześcijaństwa ludności miejskiej i wiejskiej oraz przedstawić trudności, jakie się pojawiły podczas długiego procesu chrystianizowania wsi galicyjskiej.

W rozdziale drugim (s. 119—178) swojej rozprawy autor przeprowadza analizę elementów religii pogańskiej, wskazując na jej żywotność na wsi galicyjskiej, praktyki kultu pogańskiego, objawy obyczajowości pogańskiej oraz na przenikanie obrzędów i mentalności pogańskiej do chrześcijaństwa.

W rozdziale trzecim i ostatnim (s. 179—304) autor omawia problem przenikania elementów religii pogańskiej do chrześcijaństwa oraz pogłębianie go przez św. Cezarego z Arles za pomocą jego pracy chrystianizacyjnej i duszpasterskiej. Autor rozprawy porusza w tym rozdziale takie zagadnienia, jak: walka o czystość wiary chrześcijańskiej, troska o czystość kultu chrześcijańskiego oraz kształtowanie moralności chrześcijańskiej. Słusznie zauważa on, że ten rozdział jest najważniejszy, gdyż jest w zasadzie „odpowiedzią, w oparciu o konkretny okres historyczno-kulturowy, na przykładzie jednego biskupa, na podstawowe pytanie o zmieniające się formy działalności chrystianizacyjnej i duszpasterskiej Kościoła, w zależności od środowiska, do którego się zwraca” (s. 35—36).

W zakończeniu swojej rozprawy (s. 305—314) autor wskazuje na aktualność misjonarskiego dzieła św. Cezarego z Arles. Wysiłki tego biskupa uczą

bowiem „wrażliwości na rzeczywiste problemy środowiska...”, wskazują na konieczność przepowiadania prawd wiary językiem komunikatywnym; uświadamiają, że sposób przepowiadania Ewangelii należy odnieść do kultury odbiorców tego przepowiadania; wreszcie wskazują na społeczny wymiar ewangelizacji” (s. 313—314).

W całości praca ks. Tadeusza Kołosowskiego jest źródłowa, oryginalna, logiczna i samodzielna oraz napisana na ogół dobrym językiem. Zasluguje ona na zauważenie i może stanowić wielką pomoc w zrozumieniu problematyki związanej z chrystianizacją ludności wsi galicyjskiej w omawianym przez niego okresie.

ks. Jan Gliściński SDB, Warszawa

III. SPRAWOZDANIA

Kapłaństwo w starożytności chrześcijańskiej Symposium patrystyczne, Lublin, 29—30 października 1991 r.

W dniach 29 i 30 października 1991 roku w gmachu Biblioteki Głównej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego odbyło się zorganizowane przez Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL symposium patrystyczne. Było ono poświęcone problemowi kapłaństwa w starożytności chrześcijańskiej.

Referaty przewidziane do wygłoszenia zgrupowano w trzech grupach tematycznych: kapłaństwo przedchrześcijańskie; przygotowanie do kapłaństwa w starożytności chrześcijańskiej; kapłaństwo i jego uwarunkowania w chrześcijaństwie starożytnym.

Ks. doc. dr hab. Remigiusz Popowski (KUL) przedstawił temat: *Kapłaństwo w starożytnym świecie grecko-rzymskim*. Po pierwsze prelegent zwrócił uwagę na podwójne znaczenie kapłaństwa, zarówno w religii greckiej jak i rzymskiej. W znaczeniu ogólnym kapłanem był każdy, kto się modlił, składał ofiary i odczytywał wolę bogów. W obu religiach nazwa kapłan miała także znaczenie bardziej ścisłe. W tym znaczeniu kapłanem był stróż rytuału religijnego, który troszczył się o poprawne formy kultu bóstw, o poszanowanie *sacrum* i obiektów sakralnych. Kapłani greccy spełniali trzy zasadnicze funkcje: diakonalne (troska o obiekty sakralne), administracyjne (troska o ruchomy i nieruchomy majątek świątyni), liturgiczne (regularne składanie ofiar i nadzorowanie ofiar składanych przez prywatnych wiernych). Podobne funkcje przypisywała kapłanom religia rzymska. Następnie mówca omówił sposób powoływania kapłanów oraz wymagania, jakie im stawiano przy powołaniu na ten urząd. W Grecji kapłanami mogli być obywatele wolni od infamii. Nie wymagano od nich szczególnych studiów. Kapłanów wybierano zazwyczaj na określoną kadencję poprzez wybór, losowanie, bądź wskazanie przez wyrocznię. Nosili oni białe przepasane szaty. Czasami głowy ich zdobił wieniec. Atrybutami ich było berło i klucz do sanktuarium. W Rzymie od kapłanów indywidualnych bądź zrzeczonych w kolegiach wymagano: zdrowia, obywatelstwa rzymskiego, wolności od infamii prawnej. W odróżnieniu od Grecji, w Rzymie funkcje kapłańskie sprawowano dożywotnio. Na zakończenie, referent dokonując porównania kapłaństwa w obu religiach, zwrócił uwagę, że w religii rzymskiej miało ono charakter bardziej zinstytucjonalizowany. W obu zaś religiach kapłani byli wyłącznie stróżami kultu, a nie etyki.

Ks. prof. dr hab. Józef Homerski (KUL) ukazał *Kapłaństwo w Starym Testamencie*. Kapłaństwo w Starym Testamencie zaczęło istnieć, gdy naród wybrany wszedł w posiadanie sanktuariów. Kapłaństwo jest powołaniem przez samego Boga, chociaż kapłanami zostawali ludzie również bez Bożej interwencji. Kapłaństwo nie było charyzmatycznym darem jednostki, lecz przynależało określonemu rodowi. Monopol tutaj należał do rodu Lewiego.

Kapłanem zostawało się przez zdobycie uprawnień do określonych funkcji, a nie spełnienie określonego rytu. Włożenie rąk jako oznaka udzielenia godności kapłańskiej pojawia się dopiero po niewoli babilońskiej. Prelegent wskazał także na następujące funkcje i obowiązki kapłanów starotestamentalnych: opieka nad sanktuarium i nauczanie. To ostatnie odbywało się w świątyni. Nie było tylko kazuistyka, ale rodzajem duszpasterstwa w naszym znaczeniu. Pierwotnie do funkcji kapłanów należało także udzielanie wycieczki boskiej.

Doc. Jerzy Wojtczak (UW) przedstawił referat: *Antyteza kapłaństwa pogańskiego w «Divinae institutiones» Laktancjusza*. Prelegent, zgodnie z przyjętym tematem, przybliżył najpierw sposób zwalczania przez Laktancjusza kultu bogów pogańskich i związanego z tym kultem kapłaństwa. Wykładowca wskazał słuchaczom szczególnie te fragmenty dzieła Laktancjusza, w którym piętnuje on kapłaństwo pogańskie jako stan, który ubliża pojęciu *sacrum*. Następnie mówca wskazał na te teksty omawianego dzieła, które mówią o kulcie jedyne i prawdziwego Boga i o ofiarach, z jakimi spotykamy się w religii chrześcijańskiej. Podkreślono szczególnie te fragmenty, w których Laktancjusz akcentuje czystość serca i prawość ducha jako formy kultu chrześcijańskiego.

Ks. prof. dr hab. Emil Stanuła (ATK) dokonał przeglądu bibliograficznego odnośnie do literatury patrystycznej o kapłaństwie. Prelegent dokonał przeglądu według następującego kryterium: traktaty, listy, różnorodne wypowiedzi przy okazji. Jeżeli chodzi o traktaty o kapłaństwie, wskazano najpierw na ich genezę. Wykładowca wskazał przy tej okazji na: laicyzację chrześcijaństwa, powstanie monastycyzmu i spory chrystologiczne i eklezjologiczne. Wskazano na szczególną wartość następujących traktatów: *De sacerdotio* Jana Chryzostoma, *De hierarchia ecclesiastica* Jana Damasceńskiego, *De officis ministrorum* Ambrożego, *De doctrina christiana* (księga IV) i *De catechizandis rudibus* Augustyna, *Liber regulae pastoralis* Grzegorza Wielkiego, *De ecclesiasticis officiis* Izydora z Sewilli. Wskazując z kolei na listy na temat kapłaństwa autorstwa Hieronima, Augustyna i Grzegorza Wielkiego referent podkreślił ich pedagogiczny charakter. Niektóre z nich mają wręcz charakter traktatu. Na zakończenie mówca wskazał na różnice występujące w przedstawianiu problematyki kapłaństwa przez Ojców greckich i łacińskich. Podczas gdy pierwsi akcentują bardziej tajemnicę godności kapłańskiej, drudzy przywiązują większą wagę do ukazania funkcji kapłana.

Ks. dr Jerzy Pałucki (KUL) zaprezentował referat: *Najstarsze ślady instytucjonalnego przygotowania do kapłaństwa*. Wykładowca w porządku chronologicznym przedstawił kanony synodalne, a także teksty Ojców Kościoła, które stanowiły próbę realizacji podjętych na synodach uchwał. Mówca zwrócił uwagę, że w Kościele starożytnym o instytucjonalnym charakterze przygotowania do kapłaństwa, można dopiero w zasadzie mówić w okresie pokonstantyńskim. Od II w. istniały wprawdzie szkoły katechetyczne, ale trudno je zaliczyć do instytucji formujących kandydatów do kapłaństwa. Od IV w. ze względu na rozwijającą się działalność chrystianizacyjną Kościoła, szczególnie w środowisku wiejskim, i walkę z herezjami, pojawił się problem intelektualnego i duchowego przygotowania do spełniania misji coraz większej liczby duchownych. W wielu zaś przypadkach poziom ich był bardzo niski. Prelegent powołał się na świadectwa, z których wynika, że w skrajnych przypadkach osoba sprawująca Eucharystię nie potrafiła nawet czytać. Następnie wskazał na synody oraz teksty Ojców Kościoła, które świadczą o decyzjach i sposobie ich realizacji odnośnie do powstania ośrodków studiów kapłańskich w domach biskupich oraz życia i działalności członków tychże wspólnot. Omówiono ośrodki studiów w Kartaginie, Rzymie i Mediolanie. Wykładowca przedstawił na zakończenie fragmenty pism Euzebiusza z Vercelli, w których dostrzega pierwszy wzorzec instytucjonalnej formacji kandydatów do kapłaństwa.

Ks. bp prof. dr hab. Jan Srutwa (KUL) w referacie: *Przygotowanie do kapłaństwa w Afryce rzymskiej na podstawie pism św. Augustyna* omówił najpierw zagadnienie intelektualnej i duchowej formacji samego Augustyna. Podkreślił bardzo dobre przygotowanie Doktora Łaski w dziedzinie filozofii i nauk humanistycznych oraz jego proces samokształcenia w teologii. Następnie przedstawił ówczesną sytuację duchowieństwa afrykańskiego. Poziom tych duchownych zależał od poziomu i walorów intelektualnych i duchowych mistrza, pod wpływem którego pozostawali. W tym kontekście wykładowca przedstawił sposób, w jaki swoich uczniów przygotowywał św. Augustyn w szkołach, jakie prowadził w Cassiacum, Tagaście i Hipponie. Ksiądz Biskup podkreślił przede wszystkim i omówił takie elementy programu formacyjnego w działalności wychowawczej św. Augustyna, jak: modlitwa, asceza, milczenie, studium i dyskusja nad sprawami wiary. W programie studiów prowadzonych przez św. Augustyna znajdowały się: nauki humanistyczne, dogmatyka, teologia moralna, wykłady z Pisma Świętego, kaznodziejstwo i katechetyka. Zwłaszcza szkoła w Hipponie była miejscem *formatio continua*, w której kładziono równy nacisk na formację intelektualną i duchową. Ksiądz Biskup dostrzega w tej szkole zapowiedź seminariów duchownych.

Problem kształcenia duchownych na terenie Hiszpanii omówił ks. doc. dr hab. Marek Starowieyski (PFT Warszawa) w referacie: *Formowanie duchownych w Hiszpanii Wizygockiej*. Mówca oparł swoje wystąpienie na omówieniu realizacji uchwał dwóch synodów w Toledo w 527 i 633 roku. Kanony jednego i drugiego synodu zobowiązywały kandydatów do stanu duchownego do wspólnego zamieszkiwania pod opieką mistrza. Istniały dwa sposoby wstąpienia do takiej szkoły: ofiarowanie przez rodziców albo własna decyzja. W szkołach tych kształceni byli chłopcy w ciągu około 10 lat. Uczyli się w niej czytać i poznawać Pismo Święte. Zobowiązywano ich do pamięciowego opanowania psalterza. Szkoły te przygotowywały głównie lektorów i subdiakonów. Na czele szkoły stał prepozyt. Prelegent na zakończenie wskazał na świadectwa, które mówią o zmuszaniu duchownych do nauki. Zauważył również, że w programach widoczny był minimalizm i pragmatyzm w przygotowaniu do kapłaństwa.

Sprawę przygotowania do stanu duchownego w Galii omówił ks. dr Antoni Żurek (Tarnów) w referacie: *Wychowanie i kształcenie duchowieństwa w V i VI w. w Galii na podstawie pism św. Cezarego z Arles*. Prelegent po wskazaniu na formację duchową samego Cezarego, która kształtowała się najpierw w Lerynie, a później w Arles, skoncentrował się na ukazaniu wymagań, jakie Cezary jako biskup Arles stawiał duchownym własnej diecezji. Były to w pierwszym rzędzie wymagania natury moralnej. Jak poświadczą kanon jednego z synodów przeprowadzonych przez Cezarego, do stanu duchownego nie mógł być dopuszczony nikt, kto choćby raz okazał swoją słabość, gdy jego wiara została wystawiona na próbę. Biskup Arles w trosce o dojrzałość osobową i duchową kapłanów rygorystycznie przestrzegał przy ich ordynacji bariery wiekowej. Nie pozwalał na udzielanie diakonatu przed 25, a prezbiteratu i biskupstwa przed 30 rokiem życia. Ponadto w trosce o formację intelektualną swoich księży na synodzie w Vaison w 529 r. powołał do życia szkoły parafialne, w których prezbiterzy stojący na czele parafii mieli przyjmować do swoich domów młodych lektorów i jako dobrzy ojcowie mieli uczyć ich psalmów i kształcić w nauce Bożej, zapewniając sobie przez to godnych następców. W sposób ten św. Cezary starał się wyjść naprzeciw naglącej potrzebie zapewnienia wystarczającej liczby duchownych, których brak był szczególnie odczuwalny w środowisku wiejskim.

Ks. prof. dr hab. Wincenty Myszor (ATK) przedstawił: *Przygotowanie do kapłaństwa w IV—V wieku w Kościele Wschodnim*. Po dokonaniu wstępnej uwagi, że w tym okresie Kościół Wschodni nie wypracował jeszcze instytucjonalnego kształtu formacji kapłańskiej, omówił wymogi, jakie stawiali kandydatom do kapłaństwa: Bazyli Wielki i Jan Chryzostom. Ksiądz Profe-

sor przedstawił treść listu 54 św. Bazylego, w którym napomina on podległych mu biskupów, by nie dopuszczali do stanu duchownego kandydatów bez uprzedniego zbadania ich przydatności, ze szczególnym uwzględnieniem ich trybu życia. Dopiero po zasięgnięciu opinii od wiarygodnych świadków można dopuścić kandydata do stanu kapłańskiego. Ludzie niegodni kapłaństwa powinni być sprowadzeni do stanu świeckiego. Odnośnie do działalności Jana Chryzostoma, prelegent podkreślił przede wszystkim zróżnicowanie, jakiego dokonał on wśród swoich duchownych. Funkcja nauczania powierzana była wyłącznie duchownym wykształconym. Pozostali mogli spełniać tylko funkcje sakramentalne. W referacie wskazano także na walory intelektualne szkół chrześcijańskich w Aleksandrii, Antiochii i Nisis, choć nie przygotowywały one bezpośrednio do stanu duchownego.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Kopeć (KUL) omówił: *Święcenia kapłańskie w Kościele starożytnym*. Autor omówił znaczenie i ryt gestu nałożenia rąk. W geście tym widziano sakramentalny akt, za pośrednictwem którego wyświęcanemu przekazywano specyficzny charyzmat. Prelegent podkreślił i omówił charakter epikletyczny tego gestu. Następnie wskazał na różnice w liturgii nałożenia rąk w zależności od tego, czy udzielano święceń biskupich, prezbiteratu czy diakonatu.

Wybory biskupów w starożytności chrześcijańskiej przedstawił ks. prof. dr hab. Franciszek Drączkowski. Podkreślono zasadę wyboru, a nie nominacji dokonywanej przez hierarchów. Wynika ona z takich świadectw jak: *Tradycja Apostolska* Hipolita, *Konstytucje Apostolskie*, *List 67* Cypriana. W świetle tego ostatniego dokumentu rola ludu nie ograniczała się tylko do aklamacji, lecz polegała także na zbadaniu sposobu życia kandydata i potwierdzeniu słuszności jego wyboru. Synody IV w. mówią o ustanawianiu biskupów przez metropolitów. Nie wspominają one o udziale kleru bądź ludu, choć ten udział nadal był praktykowany. Wykładowca podkreślił także, że szczególnie w okresie pokonstantyńskim elekcji biskupów towarzyszyła nie raz interwencja władz państwowych, oraz kierowanie się innymi niż duchowe intencjami.

Ks. doc. dr Bogdan Cześz (PFT Poznań) wygłosił referat: *Kapłaństwo II wieku*. Autor mówiąc o kapłaństwie w tym czasie dokonał periodyzacji na dwa okresy: poapostolski i schyłek II wieku. Odnośnie do pierwszego wskazał na przewijanie się w ówczesnym Kościele struktury profetycznej i hierarchicznej. Struktura profetyczna nie miała wówczas tylko charakteru charyzmatycznego, lecz także instytucjonalny. Dopiero w II w. głównie montanizm przyczynił się do wyraźnego rozdzielenia obu struktur. Autor zauważył, że Ignacy Antiocheński, akcentując w swoich listach rolę biskupa, chciał między innymi korygować niewłaściwe tendencje w ruchu profetycznym. W dalszej części referatu prelegent omówił znaczenie i funkcje poszczególnych stopni struktury hierarchicznej. Poświęcił przy tym szczególną uwagę sprawie *presbiteroi*. Zaprezentował hipotezę A. Hammana, który mówi o dwóch tradycjach w Kościele starożytnym odnośnie do rozumienia tego terminu. Tradycja judeochrześcijańska dostrzegała w prezbiterach radę starszych, którzy kierują wspólnotą chrześcijańską. Tradycja chrześcijan nawróconych z pogaństwa zaś przy podziale struktury hierarchicznej na biskupów, którzy przewodzą wspólnocie, i diakonów, którzy usługują, używała terminów: *episkopoi* i *presbiteroi* jako synonimów.

Ks. dr Tomasz Kaczmarek (Wrocław) przedstawił: *Kapłaństwo, jego stopnie i funkcje w III wieku*. Autor zaprezentował powyższe zagadnienia na podstawie: *Tradycji Apostolskiej*, *Konstytucji Apostolskich*, wybranych pism: Origenesa, Tertuliana i Cypriana. Przedstawiając teologię urzędu biskupiego na podstawie dzieł św. Cypriana prelegent podkreślił, że w myśli Biskupa Kartaginy, biskupi jako następcy Apostołów, zjednoczeni w jednym duchu, mają prowadzić Kościół. Są oni szczególnymi narzędziami Ducha Świętego. Ich zadaniem jest między innymi przyczynianie się do ducha

jedności wśród wiernych. Następnie na podstawie analizy modlitwy konsekracyjnej prezbiterów prelegent zwrócił szczególną uwagę na fakt, że w chwili konsekracji modlono się przede wszystkim dla nich o ducha rady. Wyciągnął na tej podstawie wniosek o uzupełniającym charakterze kapłaństwa prezbiterów wobec kapłaństwa biskupów. Wreszcie na podstawie jednego z listów św. Cypriana wykładowca omówił szczególnie aspekt posługi diakona jako sługi episkopatu i Kościoła.

Ks. dr Kazimierz G u r d a (Kielce) przedstawił *Naukę o kapłaństwie św. Ambrożego*. Mówca sugerował, że naukę o kapłaństwie u św. Ambrożego należy interpretować w świetle jego egzegezy alegorycznej. Typem kapłaństwa chrześcijańskiego są dla Ambrożego kapłani i lewici Starego Testamentu. Lewici Nowego Testamentu są również wybrani przez Boga, przynależą do Niego. Stąd muszą oddzielać się od świata. Ponadto, jak starotestamentalni lewici, kapłani Nowego Przymierza powinni służyć Bożemu miłosierdziu. Jak lewici, kapłani Chrystusa mają służyć sanktuarium i go strzec. Na zakończenie prelegent zwrócił uwagę na jedną różnicę, jaką akcentuje św. Ambroży w tej analogii. Lewici Nowego Testamentu służą prawdzie, są więc zobowiązani do czegoś więcej niż lewici Starego Testamentu, od których nie wymagano celibatu.

Ks. doc. dr hab. Augustyn E c k m a n n (KUL) wygłosił referat: *Teologia kapłaństwa w pismach św. Augustyna*. Doktor Łaski odróżnił kapłaństwo wiernych od specjalnego udziału w kapłaństwie Chrystusa. Tylko do biskupa i prezbiterów należy składanie ofiary. Augustyn odróżnia *ordo clericorum* od innych ochrzczonych. Sakrament święceń leży u początku szczególnej władzy. Odpowiedzi na pytanie, czym jest dla Augustyna *sacramentum ordinationis* prelegent próbował udzielić na podstawie analizy fragmentu dzieła Augustyna *Contra epistolam Parmeniani*. Dla Augustyna nawet ten z kapłanów, który utracił łaskę sakramentu chrztu, nie może utracić prawa do udzielania chrztu, ponieważ *sacramentum ordinationis* zawiera w sobie trwały skutek. Dla Augustyna, nawet ten, kto nie mając wewnętrznej sprawiedliwości nie jest prawdziwym kapłanem, jednak jest kapłanem.

Ks. dr hab. Wojciech K a n i a (Tarnów) przedstawił temat: *Godność i wielkość chrześcijańskiego kapłaństwa według św. Jana Chryzostoma*. Nestor patrologów polskich podkreślił przede wszystkim godność kapłaństwa w świetle traktatu o kapłaństwie Jana Chryzostoma. Dla niego godność ta wynika przede wszystkim ze stosunku kapłana do Eucharystii. Ponadto kapłani czynią na ziemi to, co Bóg potwierdza w niebie. Pisząc o wielkości i godności kapłaństwa, Chryzostom nie pomija jednak okoliczności, że sprawuje ją zwyczajny człowiek. Powinien być on jednak mężnego ducha, by sprostać tak wielkiej godności i zadaniu. Na zakończenie referatu autor nazwał traktat św. Jana Chryzostoma najpiękniejszą złotą książeczką o kapłaństwie.

Ks. dr Józef G r z y w a c z e w s k i (Siedlce) przedstawił: *Przywileje i prawa duchownych w starożytności chrześcijańskiej*. Prelegent skoncentrował swoją uwagę na prawodawstwie epoki Konstantyna. Po edykcje mediolańskim duchowni otrzymali w Cesarstwie status szczególnie. Wykładowca wyróżnił trzy grupy przywilejów: zwolnienie od podatków i świadczeń publicznych, szczególne prawa majątkowe, przywileje o charakterze jurysdykcyjnym. Wśród tych ostatnich podkreślono: wyjęcie duchownych spod sądownictwa cywilnego, nadanie w sprawach spornych decyzjom biskupa mocy prawnej, przywilej wstawiennictwa duchownych u władz świeckich w sprawie osób poszkodowanych.

Nie wszyscy przewidziani programem sympozjum prelegenci przyjechali do Lublina. Większość nadesłała jednak swoje referaty. Zostaną one, jak zresztą referaty wygłoszone, opublikowane w jednym z następnych numerów "vox patrum".

ks. Tadeusz Kołosowski SDB, Warszawa